

Norm

Jag vill gärna se mitt konstnärskap som en mängd mindre berättelser som inte nödvändigtvis hänger ihop vid första anblicken eller kan indelas i redan existerande fack. Vi är födda in i en färdig värld med rutiner, strukturer, kunskap, generaliseringar, traditioner, beteenden, politik, arkitektur och åsikter. Min roll som enskild individ i världen är obetydlig om jag väljer att anpassa mig eller assimileras till denna färdigproducerade värld. Om jag inte är överens med världen i dess struktur, dess åsikter och rutiner utan uppfinner egna metoder för att uttrycka mitt motstånd mot denna värld, kan jag nog missa kommunicerandet, falla utanför och förbli utan språk eller tillhörighet. Detsamma händer en invandrad person som anländer till ett nytt land med ny kultur, traditioner och språk. Hur vill vi att denna person betar sig eller kommunicerar? Anammar vi hennes/hans språk, anpassar vi oss och lär oss förstå eller vill vi gärna att denna någon lär sig vårt språk, våra traditioner och våra beteenden så att vi kan acceptera denne som vår jämlike? Lutar vi oss bakåt och förvissar oss om att vi vet hur denna person faktiskt är och fungerar, en rytmisk afrikan, en yvigt gestikulerande matgourmet, en potentiell terrorist – eller vad det nu kan vara – och möter denna med en färdig bild och betar oss enligt den? Hur påverkar vi den andres självbild med ett sådant bemötande?

Julia Kristeva menar att vi först måste betrakta oss själva som främlingar för att kunna bemöta den andre¹. Hon tar sin utgångspunkt ur ett psykoanalytiskt perspektiv inspirerat av Freud där hon anser att istället för att analysera främlingen skall vi analysera det främmande inom oss själva. Att vi inte förtingligar eller fixerar vare sig det obekanta eller det närstående. Det som är främmande existerar redan inom mig i lika hög grad som hos andra.

Tidigare projekt

En viss ovilja till anpassning präglar en del utav mina verk, det finns även en spretighet i mitt konstnärskap som kommit till av samma anledning. Att ens konstnärskap skall bli lätt klassificerat och identifierat på samma sätt som ett företags logga finner jag ointressant. I mitt konstnärliga arbete har jag arbetat med frågeställningar som rör maktstrukturer identitetsbildning, stadsplanering, irrationalitet, demokrati och media, samt ett ifrågasättande av kollektiva traditioner och regelstyrda vanor eller normer vi möter i vår vardag. Jag kommer inte att gå in på mer än ett av mina tidigare arbeten i denna text.

I en workshop jag deltog i fick vi i uppdrag att iakttä en situation eller plats i det offentliga rummet och på något sätt förändra den, jag valde att åka busslinje 1 i Umeå. I början kändes

¹ Kristeva, Julie. 1988. "främlingar för oss själva".

det ganska positivt; mycket nya människor att se på och under tiden skickade jag även sms till mina vänner och bekanta och bad om att få ta del av deras erfarenheter av att åka buss. Så småningom växte det fram ett mönster vilket jag märkte att ingen vek ifrån, det var ett stramt beteendemönster, som liknade mer ett institutionaliserat regelverk än något annat. Ingen satt sig bredvid någon annan om det fanns plats någon annanstans, ingen verkade intresserad av kontakt av något slag, de flesta skärmade av sig på något sätt. Alla dessa beteenden är i sig ganska normala, man vill ta sig från punkt a till punkt b så snabbt som möjligt.

Det jag gjorde var att utnämna mig själv till de oskrivna lagarnas väktare och vakta de beteenden jag tidigare hade iakttagit under en timme på busslinje 1 här i Umeå. Jag satte upp en lista på de regler jag ansåg folk följde; Inte sätta sig bredvid någon man inte känner, inte prata med varandra på bussen, sitta ordentligt i sätena, inte göra det för bekvämt för sig, inte prata i mobil, och inte ha det för roligt. Jag frågade folk som satte sig bredvid varandra om de var bekanta, var de inte det visade jag dem till en tom plats, satt folk och pratade bad jag dem vara tysta, satt de för bekvämt bad jag dem sitta ordentligt.

Vad jag hade förväntat mig var arga bemötanden och en förklaring på vad fan jag höll på med, vilket förhoppningsvis skulle leda till diskussion om varför vi alla beter oss på ett visst sätt i en situation som att åka buss. Men istället lydde alla och gjorde exakt som jag sa. Jag kände mig som en våldsutövare och fascist. Att busschauffören skrek ut i högtalarna att man visst kunde prata på bussen var nog det mest positiva, hon ifrågasatte även vad jag höll på med och tyckte att till nästa gång kunde jag väl varna i förväg så att folk visste vad de skulle bemöta.

Denna aktion eller experiment fick mig att inse hur lätt det är att ta en plats eller situation i besittning och utöva makt gentemot människor. De oskrivna lagarna i vår vardag har en lika stor legitimitet som övriga lagar och regler i samhället och kliver man utanför normen eller systemet betraktas man genast som väldigt annorlunda.

Pågående projekt

I mitt pågående projekt har jag tagit utgångspunkt i min egen erfarenhet av att komma till ett nytt land och upplevelsen av det. Då jag kom till Sverige 1993 fick jag läsa SFI, svenska för invandrare. Klassen bestod av människor som invandrat från nio olika länder och det som förenade oss var det faktum att vi inte kunde svenska.

SFI är inkörporten till Sverige; det är där den invandrade personen får en inblick i den svenska kulturen och hur det svenska samhället fungerar. Där lärs den svenska normen ut i en stereotyp dräkt. Vi fick lära oss att inte prata pengar med en svensk, att en svensk inte gärna pratar på offentliga ställen, ogärna skryter och tycker illa om att människor gör det. Den där ”svensken” blev för oss en mycket ovanlig och udda karaktär eftersom de flesta av oss inte kände några svenskar förutom de lärare vi mötte på skolan. Under lektionerna fick vi ofta engagera oss i väldigt barnsliga lekar, läraren tog med kassetband och vi fick stå och sjunga

”huvud, axlar, knän och tår”. De flesta av oss upplevde de här situationerna som ganska förnedrande. Vi tänkte att de var bra lustiga dessa ”svenskar” som var så förtjusta i sådana barnsliga lekar.

Jag blev intresserad av att undersöka på vilket sätt kulturella normer lärs ut och vilka metoder som används för att göra det. Därför letade jag upp gamla lärare, intervjuade dem och ställde frågor om metoder och försökte få en insyn i hur verksamheten SFI fungerade och med vilka metoder de lär ut och vad verksamheten har för mål. I Umeå fick jag vara med på undervisning på SFI, jag filmade under tiden och intervjuade även lärarna i efterhand. Återigen upplevde jag känslan av att de inte insåg att de behandlade eleverna som mindre förstående och som barn, vilket kom att bli projektets kärna. Vad jag insåg var att de lärare jag pratade med inte var medvetna om den position de intog gentemot sina elever.

Sfitjod²

Installationen består av 28 klassrumsbord och stolar formade till ett u, på varje bord ligger ett par hörlurar. På långsidorna av u:et visas dubbla videoprojektioner: intervjuer med SFI-lärare på den ena sidan, och på den andra sidan lektioner från SFI. På kortsidan är det en intervju med en intergrationsekreterare.

Några av frågorna som ställs till SFI-lärarna under intervjuerna är: Hur tror du att det känns att komma hit som invandrare, på vilket sätt är svenskar som invandrare i andra länder, vad måste en invandrad person lära sig, vilka metoder används för att lära ut ett språk och när är eller räknas man som svensk. Syftet med frågorna var att försöka få bättre insyn i verksamheten SFI samt se hur kulturell och social normativitet utövas. Under intervjuerna blev jag varse det didaktiska anslaget och från vilken position lärarna talade. Tankarna försvann till missionärer från förr i tiden.

Projektionen av lektionstillfällena från SFI innehåller korta klipp från fyra lektionstillfällen, där man tydligt kan få bevittna det skeva förhållningssätt som tillämpas gentemot eleverna. Det tredje ljudspåret på kortsidan är utan bild. Där tas det upp mer integrationspolitiska frågor och den förvirring som råder mellan begreppen assimilering³ och integration⁴ i Sverige.

Parallellt med arbetet har jag läst litteratur som rör den andre, regeringsutredningar av SFI, avhandlingar om SFI, läromedel för SFI, postkoloniala teorier och skrifter samt allt jag funnit relevant. Den teoribildning jag ansett mest relevant för mitt arbete och min strävan att försöka

² Svitjod det isländska namnet på Sverige, SFI - svenska för invandrare.

³ Assimilering är den process genom vilken en grupps kulturella särart utplånas eller överges i mötet med majoritetssamhället genom hårda krav på anpassning till dominerande normer för socialt beteende.

⁴ Integration är förening av två eller flera skilda delar till en större helhet.

förstå de bakomliggande strukturerna är det intersektionella perspektivet; vilket är ett teoretiskt redskap i maktanalyser. Idén om intersektionalitet⁵ tar sin utgångspunkt i en förståelse av makt som en multidimensionell konstruktion där kön- klass och etnicitet är konstituerande principer. Ojämlighetens materiella bas är given utifrån de olika positioner individerna har i var och en av dessa maktstrukturer. Med svenskheten som norm och det svenska språket som mål blir invandrade personer oavsett kön eller nationell tillhörighet underordnade institutionen SFI/skolverket/staten/nationen. Oavsett om läraren är medveten eller inte utövar denne en makt gentemot eleverna som är där för att lära sig svenska och för att ”anpassa” sig till det svenska samhället. Läraren står för majoriteten, normen och kunskapen medan eleverna står för minoriteten, det avvikande och det okunniga.

Den Svenska integrationspolitiken är tvetydig om invandrare skall integreras eller assimileras vilket är två skilda begrepp. Integrationspolitiska utredningar⁶ visar även på ett uppenbart ”vi-och-dom-tänkande”, där svensken är en sändare och den invandrade personen en mottagare för att bli integrerad, läs assimilerad. Jag har i mitt arbete illustrerat den skevheten och jag använder plattformen SFI som en illustration av ett förhållningssätt som jag anser finnas överallt i samhället mer som en norm än en avvikande företeelse.

Under tiden som jag arbetade med projektet hade jag moraliska betänkligheter och frågor kring vad jag ville och skulle uppnå om jag visade materialet som det var. Det fanns en risk att SFI-lärarna skulle fungera som en illustration av bemötandet gentemot de andra. Detta skulle i sin tur sätta mig i en situation där jag i lika hög grad utövade samma makt mot SFI-lärarna som de utövade mot sina elever och att jag hängde ut dem. Svårigheterna med att arbeta etnologiskt/journalistiskt i sin konst är att att förhålla sig till materialet som samlas in —även om man är öppen med att det kommer att användas på en utställning, blir ansvaret väldigt stort. Kan människor och situationer användas för att belysa eller peka på en problematik utan att själv ge upphov till samma slags problematik? När jag påbörjade projektet var min tanke att använda intervjuerna och dokumentationen från lektionerna som ett material vilket skulle bearbetas och fungera som bakgrundsmaterial. Men kameran hade fångat något som var för talande för att jag skulle låta bli att använda det. När jag väl bestämde att projektet skulle anta en mer dokumentär karaktär valde jag att lägga fokus på läraren och inte på eleven, vilket Ezra Ersen gjorde i sitt arbete om SFI ”Om du kunde tala svenska”⁷.

5 Reyes, Paulina de los och Mulinari, Diana. 2005, ”Intersektionalitet- kritiska reflektioner över 0(jäm)likhetens landskap. Liber:Malmö

6 Det blågula glashuset - strukturell diskriminering i Sverige. SOU 2005:56

7 Ezra Ersen deltog i SFI undervisning under sin stipendievistelse på IASPIS i Stockholm 2001. Hon frågade eleverna vad de hade velat säga om de kunde tala svenska vilket hon sedan filmade under pågående lektioner på SFI. Hennes fokus låg på eleverna och den miljö SFI utgör.

Under arbetets gång har jag haft många samtalspartner som jag kunnat diskutera med om problematiken kring användandet av andra människor i detta projekt. De flesta har varit av den uppfattningen att jag inte brukar våld mot mina intervjupersoner eller att jag på något sätt gör dem orättvisa. Men att använda en människa eller människor som material för konstutställningar, nyheter etc. är alltid problematiskt.

Jag anser att trots alla moraliska betänkligheter över användandet av andra människor har jag lyckats undvika exploatering i mitt projekt *Sfitjod*. Jag har gått varsamt fram och framförallt undvikit att stigmatisera en redan utsatt grupp. Jag har under hela projektets gång varit väldigt tydlig med att berätta på vilket sätt jag skulle använda materialet.

Men när är det legitimt och när är det inte legitimt att använda andra människor i sin konst?

Aldís Ellertsdóttir

Examensarbete

Umeå 21 februari 2007